

KHAI THÁC GIÁ TRỊ VĂN HÓA CHỢ PHIÊN SI MA CAI PHỤC VỤ PHÁT TRIỂN DU LỊCH ĐỊA PHƯƠNG¹

TS. Hoàng Văn Dương

Ủy ban nhân dân huyện Si Ma Cai

CN. Lý Xuân Thành

Huyện ủy huyện Si Ma Cai

TS. Đặng Thị Oanh

Phân hiệu Đại học Thái Nguyên tỉnh Lào Cai

Email: hoangduonglc711@gmail.com

Tóm tắt: Chợ phiên là một nét văn hóa đặc sắc, gắn liền với nhiều lĩnh vực đời sống của các tộc người tại nhiều vùng miền nước ta, đó là nơi diễn ra các hoạt động mua bán và trao đổi hàng hóa, giao lưu văn hóa, văn nghệ, ẩm thực..., có sức hút đối với khách du lịch. Đặc biệt, chợ phiên còn là cơ hội cho mọi người dân được thể hiện những sắc thái văn hóa độc đáo, góp phần bảo tồn và quảng bá bản sắc văn hóa địa phương. Bài viết trên cơ sở làm rõ những điểm mạnh trong văn hóa chợ phiên Si Ma Cai, tỉnh Lào Cai sẽ chỉ ra những cơ hội và thách thức của loại hình văn hóa này, qua đó đề xuất một số kiến nghị và giải pháp nhằm khai thác hiệu quả các giá trị văn hóa của chợ phiên để phục vụ phát triển du lịch.

Từ khóa: Chợ phiên, giá trị văn hóa, Si Ma Cai, du lịch.

Abstract: The kermis is a unique cultural feature closely associated with many aspects of the lives of ethnic groups across various regions of our country. It serves as a venue for buying and selling activities, goods exchange, cultural interactions, arts, cuisine, and more, attracting tourists. In particular, the market provides an opportunity for people to express their distinctive cultural nuances, contributing to the preservation and promotion of local cultural identity. This article, by highlighting the strengths of Si Ma Cai market culture in Lao Cai province, identifies the opportunities and challenges associated with this cultural practice and proposes recommendations and solutions to effectively harness its value for tourism development.

Keyword: Kermis, cultural values, Si Ma Cai, tourism.

Ngày nhận bài: 10/12/2024; ngày gửi phản biện: 29/12/2024; ngày duyệt đăng: 19/2/2025.

¹ Bài viết là kết quả của đề tài nghiên cứu khoa học cấp tỉnh (2023-2024): “Nghiên cứu bảo tồn văn hóa truyền thống người Mông huyện Si Ma Cai và huyện Bắc Hà gắn với phát triển du lịch” do TS. Hoàng Xuân Dương và CN. Lý Xuân Thành làm Chủ nhiệm.

Mở đầu

Chợ phiên là một trong những nét đặc sắc liên quan tới đời sống văn hóa - xã hội của nhiều tộc người ở Việt Nam. Khác biệt với các loại chợ được tổ chức hàng ngày, chợ phiên thường họp vào một ngày cố định trong tuần, tháng hoặc theo chu kỳ. Nơi đây không chỉ diễn ra các hoạt động giao thương, buôn bán, trao đổi hàng hóa..., mà còn là không gian văn hóa - xã hội sống động, phản ánh các giá trị truyền thống của tộc người, duy trì cầu nối giữa quá khứ và hiện tại. Ở miền núi và biên giới nước ta, chợ phiên đã trở thành một phần không thể thiếu trong sinh hoạt văn hóa của cộng đồng các tộc người ở địa phương, do diễn ra các hoạt động mua bán các sản phẩm đặc trưng của đồng bào, chủ yếu là các đặc sản nông sản, thủ công mỹ nghệ, thực phẩm, gia vị hoặc các mặt hàng truyền thống mang đậm bản sắc tộc người. Đặc biệt, tại các chợ phiên ở miền núi thường xuyên xuất hiện nhiều loại trang phục truyền thống sắc sỡ, nhạc cụ dân tộc và những hoạt động văn hóa thú vị như biểu diễn múa, hát dân ca, mọi người cùng trò chuyện về phong tục tập quán..., qua đó góp phần bảo tồn, lưu truyền và quảng bá bản sắc văn hóa các dân tộc ở địa phương. Trong bối cảnh phát triển du lịch hiện nay, chợ phiên đã và đang trở thành một sản phẩm du lịch tiềm năng, hấp dẫn du khách với những trải nghiệm độc đáo.

Từ góc nhìn Dân tộc học/Nhân học, đến nay đã có không ít công trình nghiên cứu về chợ phiên và buôn bán qua biên giới tại nhiều địa phương miền núi Việt Nam, có thể kể tới một số tác giả như: Lê Đức Hùng (2000), Hoàng Nam (2003), Bé Viết Hậu (2006), Trần Hữu Sơn (2014), Nguyễn Mạnh Tiến (2017), Tạ Thị Tâm (2017; 2022)... Tuy nhiên, vẫn chưa có nhiều nghiên cứu về văn hóa và giá trị văn hóa chợ phiên, đặc biệt là tại một chợ phiên cụ thể ở vùng miền núi, biên giới nước ta trong bối cảnh phát triển kinh tế thị trường và du lịch cộng đồng ngày càng phát triển hiện nay. Trên cơ sở nguồn tư liệu điền dã năm 2023 - 2024 và một số tài liệu đã công bố, bài viết tập trung đề cập tới vấn đề khai thác giá trị văn hóa chợ phiên Si Ma Cai thuộc tỉnh Lào Cai nhằm phục vụ phát triển du lịch nơi đây.

1. Giới thiệu về huyện Si Ma Cai và hệ thống chợ phiên trên địa bàn huyện

Si Ma Cai là một huyện vùng cao biên giới phía Bắc, cách trung tâm tỉnh Lào Cai 100km về hướng đông bắc, được tái lập theo Nghị định số 36/NĐ-CP ngày 18/8/2000 của Chính phủ. Phía nam của huyện giáp với huyện Bắc Hà, phía tây giáp huyện Mường Khương, phía đông giáp huyện Xín Mần tỉnh Hà Giang, phía bắc giáp Trung Quốc với đường biên giới dài 9,212km. Huyện Si Ma Cai không chỉ có phong cảnh thiên nhiên tươi đẹp, nhiều ruộng bậc thang và đỉnh núi cao, mà còn là nơi giao thoa văn hóa của các dân tộc Hmông, Tày, Nùng, Hoa, Giáy, Thu Lao,... Tên gọi huyện Si Ma Cai khá đặc biệt, được các nhà nghiên cứu giải thích theo hai cách: (1) Vùng núi có địa danh mang ý nghĩa thần thoại Ròng - Tiên, trong đó *Sin Ma Cai* có nghĩa là vùng đất xuất hiện con ngựa lạ, được cho là Ròng của nhà trời đi kinh lý thấy cảnh bồng lai nên hóa thành con ngựa to cao lưng lừng, trông khác lạ so với ngựa thờ bình thường. Nơi con ngựa lạ xuất hiện do có đông cư dân và phố chợ nên được gọi là *Sin Ma Cai*, tức chợ có con ngựa lạ. Khi thành lập huyện tên *Sin Ma Cai* được viết thành Si Ma

Cai; (2) Thời kỳ trước khi người Pháp đặt chân đến Si Ma Cai, người dân thường gọi vùng đất này là *Xi Mã Cái*, nghĩa là *Chợ phân ngựa*, bởi mỗi khi họp chợ phiên người dân mang đến đây rất nhiều ngựa làm phương tiện vận chuyển và đàn ngựa đã thải ra rất nhiều phân ngựa. Sau này người Pháp đến cai trị, họ gọi chệch thành Si Ma Cai như ngày nay (Cổng thông tin điện tử tỉnh Lào Cai, 2020).

Từ lâu Si Ma Cai nổi tiếng với hệ thống các chợ phiên vùng cao, toàn huyện hiện có 5 phiên chợ được tổ chức trong mỗi tuần. Cụ thể, chợ Sín Chéng thuộc xã Sín Chéng họp vào thứ Tư; chợ Cốc Cù thuộc xã Bản Mế họp vào thứ Năm; chợ Lù Di Sán thuộc xã Sán Chải họp vào thứ Sáu; chợ Cán Cấu thuộc xã Cán Cấu họp vào thứ Bảy; chợ trung tâm huyện Si Ma Cai thuộc xã Si Ma Cai họp vào Chủ nhật. Các chợ phiên Si Ma Cai không chỉ là nơi mua bán, trao đổi hàng hóa mà còn là điểm đến hấp dẫn, nơi khách du lịch có thể tìm hiểu đời sống, phong tục và nét văn hóa độc đáo của cộng đồng các dân tộc thiểu số địa phương. Trong đó, tiêu biểu phải kể đến các chợ họp tại Cán Cấu, Sín Chéng, trung tâm thị trấn Si Ma Cai. Bởi vào các ngày chợ phiên, từ tờ mờ sáng, bà con các tộc người Hmông, Hoa, Giáy, Tày, Nùng, La Chí... ở khắp các nẻo đường, ngõ núi đã tấp nập đổ về tụ họp tại chợ. Người cưỡi ngựa, người đi bộ, người đi xe đạp, xe máy..., ai cũng mang theo những mặt hàng đặc trưng của thôn/bản để bán, trao đổi tại phiên chợ như: sản phẩm thổ cẩm, nông sản, gia súc, gia cầm,... Trong phiên chợ không chỉ có các mặt hàng của bà con địa phương mà còn có cả những mặt hàng điện tử, đồ gia dụng, vải vóc..., được đem từ dưới xuôi lên hoặc đưa qua biên giới, tạo nên một không gian đặc trưng, đa dạng, phong phú.

Không gian chợ phiên tại Si Ma Cai được chia thành nhiều khu như: khu bán thổ cẩm; khu bán hoa quả, nông sản, dụng cụ thủ công, vật nuôi phục vụ sản xuất; khu bán thuốc đông y, dược liệu, rượu; khu hàng ăn; khu chuyên mua, bán trâu bò,... Một trong những nét độc đáo tại các chợ phiên Si Ma Cai là khu vực bán các sản phẩm thủ công của người dân địa phương, trong đó điểm nhấn là hàng thổ cẩm. Các món đồ thổ cẩm như váy, áo, túi xách, chăn, đệm được làm hoàn toàn thủ công, thể hiện sự khéo léo, tài hoa của người phụ nữ các tộc người nơi đây. Các họa tiết trên thổ cẩm thường mang những ý nghĩa sâu sắc, phản ánh thế giới quan, tâm linh và cuộc sống sinh hoạt của đồng bào. Các sản phẩm này không chỉ có giá trị sử dụng với người dân địa phương mà còn là những món quà lưu niệm phù hợp với khách du lịch. Ngoài thổ cẩm, các món ăn đặc sản tại chợ phiên cũng rất phong phú như thịt trâu gác bếp, xôi ngũ sắc, bánh ngô, rượu cần, thắng cố..., đều làm từ những sản vật của vùng cao. Những món ăn này không chỉ mang hương vị đặc biệt mà còn chứa đựng những giá trị văn hóa đặc sắc của các tộc người thiểu số, thể hiện sự kết nối giữa con người với thiên nhiên, với đất đai, tổ tiên.

Đặc biệt, chợ Cán Cấu và Sín Chéng của Si Ma Cai rất nổi tiếng trong khu vực Tây Bắc với những cuộc mua bán các loại gia súc, gia cầm, nhất là mua bán trâu, bò. Mỗi phiên chợ có tới hàng trăm con trâu từ các thôn/bản xa xôi của các huyện nội tỉnh như Si Ma Cai, Bắc Hà, Mường Khương, kể cả tỉnh Hà Giang và từ miền xuôi được mang đến để mua bán, tạo nên

một khung cảnh nhộn nhịp. Do đó, khu vực bán trâu, bò của hai chợ Cán Cấu và Sín Chéng không chỉ thu hút người dân ở địa phương mà còn được các thương lái từ các tỉnh lân cận, thậm chí từ nhiều tỉnh miền xuôi đến tụ tập tại phiên chợ để giao dịch, mua bán trâu, bò (Tạ Thị Tâm, 2022, tr. 111, 117-120). Tiếng móng trâu lóc cóc trên mặt đất, cộng với tiếng chuông leng keng trên cổ trâu tạo thành một bản nhạc đặc trưng của miền sơn cước, làm cho chợ phiên nơi đây trở nên sống động và hấp dẫn hơn ngày thường. Điều đặc biệt đối với người dân địa phương là họ không chỉ mang trâu ra chợ bán mà còn như một cách để khoe thành quả chăn nuôi của gia đình. Vì thế, vào phiên chợ, các gia đình thường lùa cả đàn trâu xuống chợ, trâu nào được trả với giá hợp lý thì họ bán. Nếu không được giá thì hết buổi chợ họ lại vui vẻ đưa đàn trâu về nhà, đợi phiên chợ khác tiếp tục dắt trâu xuống chợ tụ họp.

2. Giá trị văn hóa của chợ phiên Si Ma Cai

Giống như chợ phiên ở vùng miền khác, chợ phiên Si Ma Cai trước hết là nơi diễn ra các hoạt động giao thương, trao đổi buôn bán hàng hóa sôi động giữa những người dân ở trong và ngoài địa phương. Vào những ngày chợ phiên, hàng hóa từ các nơi trong huyện, nội tỉnh và tỉnh khác đổ về chợ, tạo nên một không gian mua bán nhộn nhịp. Mỗi gian hàng, mỗi quầy bán đều có những sản phẩm đặc trưng của từng nơi bao gồm nông sản, gia súc, gia cầm, thổ cẩm, đồ thủ công mỹ nghệ, hay các mặt hàng tiêu dùng cần thiết. Việc trao đổi, mua bán này không chỉ phục vụ nhu cầu tiêu dùng mà còn góp phần tạo dựng mối quan hệ giữa các cộng đồng dân cư, thúc đẩy phát triển kinh tế ở các địa bàn nông thôn. Bên cạnh đó, chợ phiên cũng là nơi để người dân có thể trao đổi thông tin, tìm hiểu nhu cầu của thị trường, tạo ra sự kết nối giữa các địa phương, vùng, miền khác nhau. Đây chính là yếu tố thúc đẩy sự phát triển của nền kinh tế địa phương, vùng, miền, qua đó làm phong phú thêm đời sống của người dân các tộc người.

Đặc biệt, chợ phiên nói chung và chợ phiên Si Ma Cai nói riêng từ lâu đã trở thành một nét văn hóa đặc trưng trong đời sống của người dân nước ta. Bởi chợ phiên là không gian giao lưu văn hóa, nơi các tộc người gặp gỡ, kết nối, chia sẻ những giá trị văn hóa đặc sắc của tộc người. Tại đây, nền văn hóa của các dân tộc đều có cơ hội thể hiện bản sắc riêng, người dân các tộc người được học hỏi và tôn trọng những đặc trưng văn hóa của mỗi tộc người. Vì vậy, chợ phiên không chỉ góp phần duy trì sự đa dạng văn hóa mà còn là yếu tố gắn kết các tộc người với nhau. Mỗi phiên chợ là một bức tranh sống động với đủ các sắc màu từ trang phục truyền thống của các tộc người, các sản phẩm thủ công mỹ nghệ như thổ cẩm, gốm sứ..., đến những món ăn đặc sản riêng biệt của mỗi địa phương, vùng, miền. Người dân đến chợ không chỉ mua bán hàng, mà còn mang theo những câu chuyện về lịch sử, văn hóa, tôn giáo tín ngưỡng của dân tộc mình, tạo ra một không gian phong phú, nơi các nền văn hóa giao thoa, gặp gỡ. Những cuộc gặp gỡ này vừa giúp các tộc người học hỏi nhau về kinh nghiệm, kết nối bạn bè và người thân, thúc đẩy tình đoàn kết, hòa hợp giữa các tộc người, góp phần xây dựng cộng đồng đa văn hóa bền vững.

Một trong những giá trị quan trọng của chợ phiên vùng cao cũng như chợ phiên Si Ma Cai chính là chức năng bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa tộc người. Mỗi phiên chợ là môi trường thuận lợi để các tộc người thể hiện những nét văn hóa đặc trưng qua trang phục, món ăn, âm nhạc và các hoạt động văn hóa dân gian. Những điệu múa, bài hát truyền thống được thể hiện trong không khí vui tươi của chợ phiên không chỉ là những tiết mục giải trí mà còn là cách để người dân trực tiếp thực hành nhằm phát huy và bảo tồn những giá trị văn hóa của dân tộc. Đồng thời, mỗi phiên chợ còn là dịp để người dân quảng bá những giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc mình, bởi các sản phẩm hàng hóa tại chợ thường gắn liền với các nghề thủ công cổ truyền của các tộc người. Cùng với đó, các hoạt động văn nghệ, trò chơi dân gian diễn ra trong không gian chợ phiên cũng là dịp để các thế hệ trẻ được tiếp cận, trải nghiệm những giá trị văn hóa độc đáo của các dân tộc, giúp họ quan tâm gìn giữ. Vì vậy, chợ phiên trở thành nơi duy trì sự sống động văn hóa các dân tộc, đồng thời quảng bá những nét đẹp, giá trị văn hóa ấy đến với du khách, từ đó góp phần nâng cao nhận thức về giá trị văn hóa của các dân tộc.

Chợ phiên còn là không gian để người dân thể hiện sự sáng tạo, tài năng trong các hoạt động thêu thùa, dệt vải, làm ra những sản phẩm thủ công mỹ nghệ độc đáo, mang dấu ấn riêng của mỗi dân tộc. Khi đi chợ phiên, các cô gái, chàng trai thường mặc những bộ trang phục truyền thống đẹp mắt, thể hiện sự khéo léo và tinh tế trong nghề thủ công của dân tộc mình. Các tiết mục biểu diễn ca múa nhạc, trò chơi dân gian tại chợ cũng thu hút được nhiều người dân tham gia. Những điệu múa, bài hát truyền thống ấy không chỉ giúp mọi người thư giãn mà còn là cơ hội để mỗi cá nhân thể hiện khả năng nghệ thuật của bản thân. Có thể thấy, trong dịp chợ phiên, người dân địa phương thường kết hợp tổ chức các hoạt động vui chơi, ca hát, múa dân gian..., tạo nên không khí vui tươi, sôi động. Những hoạt động này là môi trường thuận lợi để các chàng trai, cô gái thể hiện khả năng tính cách của mình và nhận diện tài năng của đối phương, từ đó, giúp họ lựa chọn bạn đời phù hợp. Không ít cặp đôi tự kết nối và nảy sinh tình cảm trong không khí hứng khởi của chợ phiên. Có thể nói, chợ phiên đã tạo ra một không gian thuận lợi cho tình yêu và những mối quan hệ gia đình, xã hội phát triển.

Trong bối cảnh tăng cường phát triển du lịch hiện nay, chợ phiên Si Ma Cai còn trở thành điểm đến hấp dẫn đối với du khách trong và ngoài nước. Với không gian sôi động, phong phú về văn hóa và cảnh quan thiên nhiên hùng vĩ, chợ phiên nơi đây vừa mang đến cho du khách trải nghiệm độc đáo về cảnh quan, hòa mình vào không khí nhộn nhịp của hoạt động múa, hát dân gian, những phiên giao dịch mua bán, vừa giúp họ có thể tận hưởng vẻ đẹp đa dạng của trang phục truyền thống, được nghe những câu chuyện văn hóa phong phú của các tộc người, tìm hiểu các sản phẩm thủ công mỹ nghệ, thưởng thức các món ăn đặc sản địa phương,... Có thể thấy, du khách đến chợ phiên Si Ma Cai không chỉ để mua sắm mà còn có cơ hội tìm hiểu, trải nghiệm văn hóa của các dân tộc địa phương. Hiện nay, nhiều người dân địa phương đã tham gia vào hoạt động đón tiếp du khách, cung cấp các dịch vụ như hướng dẫn tham quan, bán đặc sản, tổ chức các lớp học nấu ăn, học dệt thổ cẩm,... Điều này giúp du

khách có một trải nghiệm đầy đủ về văn hóa tộc người, qua đó mang lại nguồn thu nhập ổn định cho người dân địa phương.

3. Những điểm mạnh, điểm yếu và cơ hội, thách thức trong quá trình gắn kết chợ phiên Si Ma Cai với phát triển du lịch

Nghiên cứu cho thấy, các chợ phiên của huyện Si Ma Cai là những di sản có giá trị văn hóa đặc sắc. Trong bối cảnh tăng cường phát triển du lịch hiện nay, chợ phiên trở thành một điểm du lịch tiềm năng, mang đến cho du khách những trải nghiệm độc đáo về văn hóa, ẩm thực, đời sống cộng đồng,... Song, việc khai thác giá trị văn hóa chợ phiên để phát triển du lịch cần được xem xét một cách toàn diện với sự cân nhắc về các yếu tố môi trường, kinh tế, xã hội. Đặc biệt, cần đánh giá kỹ lưỡng về thực trạng những điểm mạnh và điểm yếu, cũng như những cơ hội và thách thức (đánh giá SWOT) từ việc khai thác văn hóa của hệ thống các chợ phiên nơi đây để phục vụ phát triển du lịch phù hợp với điều kiện địa phương hiện tại và triển vọng về tương lai.

3.1. Điểm mạnh và điểm yếu

Hệ thống chợ phiên tại huyện Si Ma Cai là một không gian văn hóa sống động, mang đậm bản sắc của các dân tộc địa phương. Du khách đến với chợ phiên nơi đây có thể kết hợp mua bán hàng hóa với việc trực tiếp trải nghiệm, khám phá các giá trị văn hóa, tín ngưỡng, đặc biệt là trang phục truyền thống, âm nhạc và ẩm thực đặc sắc. Thực tế cho thấy, những sản phẩm thủ công như thổ cẩm, đồ gỗ, đan lát, rượu cần, hay các món ăn đặc sản bao gồm xôi ngũ sắc, thịt trâu gác bếp, thịt ướp chua..., có thể trở thành những yếu tố hấp dẫn trong việc xây dựng sản phẩm du lịch.

Chợ phiên Si Ma Cai có khả năng mang đến cho du khách những trải nghiệm mới mẻ và độc đáo, đặc biệt là những người lần đầu đến thăm vùng miền núi cao biên giới Việt Nam - Trung Quốc, bởi vì đây là sự kết hợp khá hoàn hảo giữa hoạt động thương mại và không gian văn hóa - xã hội, giúp du khách cảm nhận được nhịp sống của các cộng đồng dân tộc thiểu số, nhất là sự hòa quyện giữa cuộc sống hiện đại và những giá trị truyền thống cùng với vẻ đẹp của cảnh quan thiên nhiên nơi biên giới phía Bắc nước ta. Ngoài ra, tiềm năng phát triển du lịch cộng đồng chợ phiên Si Ma Cai thể hiện ở việc các tộc người địa phương như Hmông, Tày, Nùng, Hoa, La Chí..., đã cùng nhau tham gia trực tiếp vào việc duy trì và phát huy các giá trị văn hóa, bảo vệ môi trường thiên nhiên, cùng chung mục đích phát triển du lịch một cách bền vững, góp phần tạo ra việc làm và nguồn thu nhập bền vững cho người dân địa phương.

Tuy nhiên, để khai thác chợ phiên Si Ma Cai để trở thành địa điểm du lịch phát triển thì vẫn còn tồn tại khá nhiều yếu điểm, trước hết là cơ sở hạ tầng cho du lịch tại đây còn khá thô sơ: (1) Giao thông đi lại chưa thuận tiện; (2) Thiếu các cơ sở lưu trú có chất lượng; (3) Chưa có các dịch vụ hỗ trợ du lịch như hướng dẫn viên, thông tin du lịch; (4) Địa phương và các cấp, các ngành vẫn chưa đảm bảo chức năng quản lý và quy hoạch chợ phiên Si Ma Cai gắn

với phát triển du lịch,... Những điều này khiến du khách gặp khó khăn trong việc tiếp cận và trải nghiệm các dịch vụ tại chợ phiên, không thể khám phá đầy đủ không gian lịch sử - văn hóa - xã hội của địa điểm tham quan cũng như sắc thái độc đáo của mỗi tộc người nơi đây. Khảo sát năm 2023 - 2024 của chúng tôi nhận thấy, một số chợ phiên trên địa bàn huyện Si Ma Cai vẫn chưa có quy hoạch và quản lý du lịch chặt chẽ. Điều này dẫn đến việc khai thác du lịch thiếu tính chuyên nghiệp, dẫn đến những bất cập trong việc tổ chức và cung cấp dịch vụ. Hệ thống vệ sinh, công tác bảo vệ môi trường và an toàn giao thông chưa được chú trọng, ảnh hưởng đến trải nghiệm của du khách.

Về phía cộng đồng địa phương, mặc dù chợ phiên Si Ma Cai gắn liền với cộng đồng nhưng không phải tất cả người dân địa phương, đặc biệt là đồng bào dân tộc thiểu số đều có sự chuẩn bị và sẵn sàng cho việc phát triển du lịch. Nhiều người dân còn thiếu kỹ năng giao tiếp với du khách và hiểu biết về dịch vụ du lịch..., điều này gây ra những khó khăn trong việc tạo ra một môi trường thân thiện và chuyên nghiệp cho du khách.

3.2. Cơ hội và thách thức

Cơ hội trước mắt là lãnh đạo địa phương và người dân có thể tăng cường quảng bá và tiếp thị về các giá trị văn hóa chợ phiên Si Ma Cai trên nền tảng số. Qua đó, việc khai thác các giá trị văn hóa của chợ phiên nơi đây cho phát triển du lịch sẽ trở nên sâu rộng và mạnh mẽ hơn, chợ phiên Si Ma Cai có thể trở thành một điểm nhấn đặc biệt trong các tour du lịch miền núi phía Bắc Việt Nam, giúp thu hút không chỉ du khách nội địa mà cả khách quốc tế. Việc kết hợp với các nền tảng số, ứng dụng công nghệ hiện đại để giới thiệu hình ảnh và sản phẩm của chợ phiên sẽ là một cơ hội lớn để mở rộng thị trường khách du lịch.

Tiếp theo là cơ hội tăng trưởng không ngừng của du lịch nông thôn. Trong xu thế phát triển du lịch bền vững hiện nay, du lịch nông thôn, du lịch cộng đồng và du lịch văn hóa đang ngày càng được chú trọng. Trong khi, chợ phiên Si Ma Cai là một loại sản phẩm lý tưởng cho loại hình du lịch này. Sự quan tâm đến du lịch sinh thái, du lịch cộng đồng và tìm hiểu các giá trị văn hóa đang tạo ra cơ hội lớn cho việc phát triển các sản phẩm du lịch gắn liền với chợ phiên.

Bên cạnh đó, các tổ chức quốc tế và Chính phủ Việt Nam đang thúc đẩy các chương trình phát triển du lịch bền vững, trong đó có các sản phẩm du lịch cộng đồng gắn với bảo tồn văn hóa mà chợ phiên là một di sản văn hóa quan trọng. Việc hợp tác với các tổ chức quốc tế hoặc sự hỗ trợ từ các dự án phát triển du lịch là cơ hội giúp cải thiện cơ sở hạ tầng, đào tạo nguồn nhân lực và nâng cao chất lượng dịch vụ du lịch tại chợ phiên Si Ma Cai.

Cơ hội từ các chủ trương, chính sách bảo tồn văn hóa gắn với phát triển du lịch của Đảng, Nhà nước và địa phương là yếu tố quan trọng nhất. Cụ thể, ngày 14/10/2021, Thủ tướng Chính phủ đã ký Quyết định số 1719/QĐ-TTg Phê duyệt *Chương trình mục tiêu quốc gia phát triển kinh tế - xã hội vùng dân tộc thiểu số và miền núi giai đoạn 2021 - 2030*, đề cập tới nhiều lĩnh vực đời sống các dân tộc thiểu số, trong đó dự án số 6 đã làm rõ các nội dung

cần thực hiện để bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp của đồng bào dân tộc thiểu số gắn với phát triển du lịch; Đề án số 03-ĐA/TU ngày 11/12/2020 về *Phát triển văn hóa, du lịch tỉnh Lào Cai, giai đoạn 2020 - 2025* của Tỉnh ủy Lào Cai đã định hướng các nội dung phát triển văn hóa, du lịch trên địa bàn tỉnh, trong đó chú trọng tới việc bảo tồn, phát huy văn hóa các dân tộc thiểu số gắn với phát triển du lịch; Đề án số 07-ĐA/HU ngày 31/07/2020 của Huyện ủy Si Ma Cai về *Bảo tồn phát huy di sản văn hóa các dân tộc gắn với phát triển du lịch, nhiệm kỳ 2020 - 2025*, nhằm tăng cường sự lãnh đạo của Đảng đối với công tác bảo tồn, phát huy di sản văn hóa các dân tộc gắn với đẩy mạnh phát triển du lịch trên địa bàn huyện.

Bên cạnh các cơ hội như trên, không tránh khỏi những thách thức đặt ra đối với quá trình gắn kết chợ phiên Si Ma Cai với phát triển du lịch. Mặc dù du lịch hiện đang là cơ hội mang lại nguồn thu nhập quan trọng đối với các tộc người, song nếu không được quản lý chặt chẽ, có thể gây ra tác động tiêu cực đối với văn hóa và môi trường tại các chợ phiên Si Ma Cai. Việc du khách đến quá đông, kéo theo sự phát triển hạ tầng không được kiểm soát có thể làm mất đi bản sắc văn hóa của chợ, thay đổi hình thức chợ phiên truyền thống. Điều này sẽ dẫn đến tình trạng thương mại hóa quá mức, làm mất đi giá trị cốt lõi của chợ phiên vốn có trong truyền thống.

Thách thức tiếp theo là việc đảm bảo tính bền vững trong phát triển du lịch. Du lịch nếu không được phát triển bền vững sẽ gây ảnh hưởng xấu đến môi trường, tài nguyên và các giá trị văn hóa. Việc duy trì các sản phẩm du lịch liên quan đến chợ phiên Si Ma Cai cần đảm bảo sự cân đối giữa phát triển du lịch và bảo tồn các giá trị văn hóa, sinh thái. Việc xâm lấn quá mức vào đời sống địa phương sẽ làm giảm chất lượng trải nghiệm du lịch, ảnh hưởng đến cộng đồng.

Ngoài ra, tình trạng thiếu sự đổi mới và sáng tạo cũng là thách thức đáng quan tâm. Nếu các sản phẩm du lịch liên quan đến chợ phiên Si Ma Cai không thường xuyên đổi mới và sáng tạo, chúng có thể trở nên nhàm chán và thiếu sức hút đối với du khách. Việc lặp lại các sản phẩm du lịch cũ mà không có sự thay đổi, sáng tạo sẽ khiến du khách không còn hứng thú quay lại.

4. Định hướng khai thác và giải pháp bảo tồn các giá trị văn hóa chợ phiên Si Ma Cai

- Để khai thác và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống của chợ phiên Si Ma Cai có thể đặt ra một số định hướng phát triển như sau:

Thứ nhất, chợ phiên Si Ma Cai không chỉ là không gian thương mại mà còn là biểu tượng của đời sống văn hóa các tộc người tại địa phương. Vì thế, một trong những định hướng quan trọng trong việc khai thác chợ phiên phục vụ phát triển du lịch là phải bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa cổ truyền. Điều này bao gồm duy trì các hoạt động giao thương, phong tục, nghi lễ, trang phục, ẩm thực, ca, múa, nhạc, trò chơi đặc trưng..., của các tộc người trong không gian chợ phiên. Theo đó, cần giữ vững vai trò chợ phiên là nơi giao lưu văn hóa, không chỉ dành cho du khách mà còn tạo cơ hội để người dân địa phương bảo vệ, chia sẻ các truyền thống, phong tục, tập quán dân tộc.

Thứ hai, khai thác chợ phiên Si Ma Cai phải gắn liền với sự phát triển du lịch bền vững, bảo vệ môi trường tự nhiên và văn hóa. Cần chú trọng đến việc duy trì sự cân đối giữa việc phát triển du lịch và bảo tồn các giá trị văn hóa của chợ phiên. Phát triển du lịch cộng đồng bền vững với hướng đi phù hợp để tạo ra một mô hình du lịch không chỉ giúp du khách tiếp cận với các giá trị văn hóa mà còn mang lại lợi ích kinh tế trực tiếp cho cộng đồng địa phương mà không làm mất đi bản sắc văn hóa.

Thứ ba, để phát triển du lịch tại các chợ phiên Si Ma Cai, khuyến khích sự tham gia chủ động của cộng đồng dân tộc thiểu số sinh sống trên địa bàn là yếu tố rất quan trọng. Cộng đồng địa phương cần đóng vai trò chính trong tổ chức và quản lý hoạt động du lịch. Việc đào tạo, nâng cao nhận thức cho người dân về các kỹ năng du lịch, giao tiếp với du khách, bảo vệ môi trường sẽ tạo ra một mô hình du lịch tự nhiên, hiệu quả.

- Đề xuất một số giải pháp nhằm khai thác hiệu quả các giá trị của chợ phiên để phục vụ phát triển du lịch:

Một là, để thu hút du khách du lịch, cần đầu tư xây dựng hạ tầng cơ sở, đặc biệt là giao thông và các dịch vụ du lịch cơ bản như chỗ ở, nhà hàng, các điểm tham quan,... Trước hết, cần xây dựng các tuyến đường giao thông thuận tiện, kết nối chợ phiên với các điểm du lịch nổi tiếng ở trong và ngoài địa phương sẽ giúp du khách dễ dàng tiếp cận hệ thống chợ phiên trên địa bàn huyện Si Ma Cai. Xây dựng các cơ sở phục vụ du lịch tại các chợ phiên như trung tâm thông tin du lịch, các điểm dừng chân, khu vực vệ sinh, nhà nghỉ, kết nối thông tin viễn thông và các dịch vụ hỗ trợ khác. Điều này không chỉ làm tăng chất lượng trải nghiệm mà còn giúp du khách cảm thấy thoải mái và an tâm khi tham gia các hoạt động du lịch.

Hai là, kết nối hoạt động trải nghiệm hệ thống chợ phiên trên địa bàn huyện Si Ma Cai với các tour, tuyến du lịch tại các địa điểm khác trên địa bàn tỉnh Lào Cai để tạo nên các sản phẩm du lịch đặc trưng. Đồng thời, các tour du lịch có thể kết hợp tham quan chợ phiên với việc tham gia vào một số nghi lễ tôn giáo, học hỏi cách làm nghề thủ công, hòa mình vào các lớp học chế biến món ăn đặc sản..., khiến cho du khách không chỉ tham quan mà còn cảm nhận sâu sắc về đời sống và văn hóa địa phương. Các đặc sản của chợ phiên như thổ cẩm, rượu cần, các món ăn truyền thống..., có thể trở thành sản phẩm du lịch mang tính biểu tượng. Việc kết hợp với các làng nghề địa phương để tạo ra các sản phẩm thủ công chất lượng và phong phú sẽ tạo ra giá trị gia tăng cho du khách khi họ mua sắm tại chợ phiên.

Ba là, sử dụng các kênh truyền thông hiện đại như mạng xã hội, website và các nền tảng trực tuyến để quảng bá các giá trị văn hóa của chợ phiên Si Ma Cai như: chia sẻ hình ảnh, video về các hoạt động tại các chợ phiên, đăng tải các câu chuyện thú vị về cộng đồng và văn hóa dân tộc để thu hút sự chú ý của du khách. Đồng thời, xây dựng thương hiệu du lịch cho các chợ phiên gắn liền với bản sắc riêng của từng cộng đồng dân tộc. Chẳng hạn, mỗi chợ phiên nên có một hình ảnh biểu tượng riêng biệt, một câu chuyện văn hóa đặc trưng..., nhằm

tạo sự khác biệt, hấp dẫn với du khách. Việc tạo dựng thương hiệu mạnh sẽ giúp các chợ phiên trở thành điểm đến nổi bật trong các tour du lịch địa phương.

Bốn là, cần đào tạo cộng đồng địa phương về các kỹ năng phục vụ du lịch như giao tiếp với du khách, hướng dẫn du lịch, bảo vệ môi trường, quản lý các hoạt động du lịch tại hệ thống các chợ phiên Si Ma Cai để người dân địa phương có thể tự tổ chức, điều hành các hoạt động du lịch một cách hiệu quả, chuyên nghiệp. Đồng thời khuyến khích sự tham gia của cộng đồng, làm cho cộng đồng các dân tộc ở Si Ma Cai nhận thức được tầm quan trọng của việc bảo vệ và phát huy các giá trị văn hóa trong phát triển du lịch. Vì thế, cần tổ chức các chương trình giáo dục và nâng cao nhận thức về việc bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa, bảo vệ môi trường trong quá trình phát triển du lịch tại chợ phiên.

Năm là, có kế hoạch quản lý du lịch bền vững và điều tiết sự tăng trưởng. Một trong những thách thức lớn khi khai thác chợ phiên làm du lịch là kiểm soát lượng du khách tham gia, tức là tránh tình trạng quá tải và bảo vệ môi trường tự nhiên, cảnh quan văn hóa. Việc điều tiết số lượng khách tham quan, phân bổ thời gian hợp lý cho từng nhóm du khách sẽ giúp bảo vệ không gian văn hóa của chợ phiên. Đồng thời, có các biện pháp phù hợp và hiệu quả tại địa phương để quản lý môi trường, bao gồm việc duy trì vệ sinh, bảo tồn thiên nhiên, khai thác sử dụng các nguồn tài nguyên một cách bền vững,... Các biện pháp bảo vệ môi trường sẽ giúp du khách có một trải nghiệm tốt hơn, góp phần bảo vệ các giá trị tự nhiên vốn có.

Kết luận

Chợ phiên Si Ma Cai không chỉ giản đơn là một địa điểm giao thương mà còn là một không gian sinh động, đầy màu sắc văn hóa - xã hội. Ngoài trao đổi hàng hóa, giao lưu văn hóa, phát huy bản sắc văn hóa các dân tộc, chợ phiên nơi đây còn là nơi gặp gỡ của tình yêu, nơi con người thể hiện cá tính, tài năng và bản sắc riêng của mình. Nhờ những giá trị này, chợ phiên trở thành một phần không thể thiếu trong đời sống văn hóa - xã hội cộng đồng các dân tộc của huyện Si Ma Cai, là nơi gìn giữ và truyền tải những giá trị truyền thống cho các thế hệ mai sau.

Chợ phiên là một sản phẩm văn hóa độc đáo, mang trong mình những giá trị truyền thống sâu sắc của cộng đồng các dân tộc, vì vậy việc khai thác giá trị văn hóa của chợ phiên để phục vụ phát triển du lịch là hướng đi đầy tiềm năng, phù hợp với xu hướng phát triển du lịch hiện đại. Việc làm này không chỉ giúp du khách có những trải nghiệm thú vị mà còn góp phần bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống. Song, quá trình khai thác rất cần sự bảo vệ, duy trì bản sắc văn hóa của chợ phiên, tránh khai thác quá mức, làm mất đi những giá trị gốc rễ của chợ phiên.

Để việc khai thác các giá trị văn hóa đạt hiệu quả cao và bền vững, cần có sự đầu tư bài bản về hạ tầng, phát triển sản phẩm du lịch chợ phiên gắn liền với các giá trị văn hóa đặc sắc. Đặc biệt, cần có sự phối hợp chặt chẽ giữa các cơ quan chức năng, cộng đồng địa phương và các nhà đầu tư du lịch để xây dựng những sản phẩm du lịch bền vững, đảm bảo lợi ích cho cả du khách và

cộng đồng. Đồng thời, cần nâng cao năng lực cộng đồng trong việc quản lý và phục vụ du khách, tạo cơ hội cho cộng đồng địa phương phát triển kinh tế, nâng cao đời sống.

Tài liệu tham khảo

1. Cổng thông tin điện tử tỉnh Lào Cai (2020), *Sơ lược lịch sử hình thành và phát triển huyện Si Ma Cai*, trên trang: <https://simacai.laocai.gov.vn/gioi-thieu-dia-phuong/so-luoc-lich-su-hinh-thanh-va-phat-trien-huyen-si-ma-cai-472039> (Truy cập ngày 24/10/2024).

2. Bế Văn Hậu (2006), “Vài nhận xét qua một hợp tác nghiên cứu chợ vùng cao Lào Cai”, trong Viện Dân tộc học: *Kỷ yếu Hội nghị Thông báo Dân tộc học năm 2005*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.

3. Lê Đức Hùng (2000), *Chợ vùng cao Bắc Hà - Lào Cai*, Khóa luận tốt nghiệp, lưu tại Thư viện Khoa Lịch sử, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội.

4. Hoàng Nam (2003), “Từ lễ hội đến chợ hội - một giải pháp bảo tồn, phát huy bản sắc văn hóa của hai dân tộc Tày, Nùng ở Lạng Sơn”, *Tạp chí Dân tộc học*, số 6, tr. 11-15.

5. Trần Hữu Sơn (2014), “Hiệu quả hoạt động ở chợ vùng cao dưới góc nhìn Nhân học”, *Tạp chí Dân tộc học*, số 3, tr. 61-71.

6. Tạ Thị Tâm (2017), “Những liên hệ trao đổi ở một chợ vùng biên”, *Tạp chí Nghiên cứu Trung Quốc*, số 8, tr. 34-44.

7. Tạ Thị Tâm (2022), *Những năng động kinh tế - xã hội ở vùng biên giới Việt - Trung từ năm 1990 đến nay*, Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.

8. Nguyễn Mạnh Tiến (2017), *Sống đời của chợ*, Nxb. Hội Nhà văn, Hà Nội.

9. Thủ tướng Chính phủ (2021), *Quyết định số 1719/QĐ-TTg ngày 14/10/2021 về việc phê duyệt Chương trình mục tiêu quốc gia phát triển kinh tế - xã hội vùng đồng bào dân tộc thiểu số và miền núi giai đoạn 2021 - 2030*.

10. Tỉnh ủy tỉnh Lào Cai (2020), *Đề án số 03-ĐA/TU ngày 11/12/2020 về Phát triển văn hóa, du lịch tỉnh Lào Cai, giai đoạn 2020 - 2025*.